

UNIVERSITETO AUTONOMIJA LIETUVOJE 1922–1940 METAIS

DR. AUDRONĖ VEILENTIENĖ

*Kauno technologijos universitetas
Kaunas University of Technology
K. Donelaičio g. 73, LT-44029 Kaunas
El. paštas audrone.veilentiene@ktu.lt*

Santrauka

Straipsnyje analizuojamos Lietuvos universiteto (vėliau – Vytauto Didžiojo universiteto) įsteigimo aplinkybės, statuto svarstymas Steigiamajame Seime, Universiteto autonomijos suvaržymai autoritarizmo sąlygomis, Senato ir Tarybos bandymai išsaugoti Universiteto akademinės laisvės. 1922 m. vasario 16 d. laikinojoje sostinėje Kaune Aukštųjų kursų pagrindu buvo įsteigtas Lietuvos universitetas, tačiau jo statusas dėl frakcijų ideologinių nesutarimų Steigiamajame Seime priimtas tik 1922 m. kovo 24 d. Universiteto statusas suteikė plačią autonomiją ne tik Universitetui, bet ir jo fakultetams. Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo įsigalėjusio autoritarinio valdymo netenkino demokratijos apraiškos Universitete, todėl Universiteto statusas buvo kelis kartus pakeistas vis labiau apribojant jo autonomiją. Universiteto autonomija buvo naikinama siekiant nutildyti politinius oponentus ir ugdyti paklusnumą autoritariniam režimui. Didžiausią autonomiją Universitetas turėjo parlamentarizmo laikotarpiu, o autoritariniam valdymui buvo būdingi Universiteto autonomijos suvaržymai, siekiant visiško akademinės laisvės panaikinimo.

Reikšminiai žodžiai: Universitetas; statusas; autonomija; Seimas; Vyriausybė.

Įvadas

Atsikuriančiai Lietuvos valstybei reikėjo ne tik apginti nepriklausomybę, bet ir ugdyti savo šalies piliečius. Lietuvos Valstybės Taryba 1918 m. gruodžio 5 d. priėmė Vilniaus universiteto statutą ir norėjo 1919 m. sausio 1 d. Universitetą atidaryti, tačiau Sovietų Rusijos kariuomenės puolimas privertė Vyriausybę ir Valstybės Tarybą iš Vilniaus pasitraukti į Kauną, kuris tapo laikinąja sostine. 1919 m. pabaigoje grupelė inteligentų, vadovaujama Zigmo Žemaičio, tuometinio Komercijos mokyklos direktoriaus, matė, kad negalima ilgiau delsti be aukštosios mokyklos, nes Lietuvai reikėjo išsilavinusių žmonių, ir nutarė Kaune įkurti Aukštuosius kursus. Prezidentas Antanas Smetona ir švietimo ministras Juozas Tūbelis skeptiškai žiūrėjo į aukštosios mokyklos kūrimo idėją, nes valstybės išdas buvo tuščias, o tuo metu svarbiausia buvo apginti Lietuvos nepriklausomybę.

Nesulaukęs Vyriausybės palaikymo, Z. Žemaitis su bendraminčiais nutarė aukštąją mokyklą įsteigti visuomenės pastangomis ir lėšomis. Tam tikslui buvo įsteigta Aukštųjų mokslų draugija, priėmusi Aukštųjų kursų įstatus. 1920 m. sausio 27 d. Kaune gimnazijos rūmuose (dabar – Kauno Maironio universitetinė gimnazija) buvo atidaryti Aukštieji kursai – privati aukštoji mokykla, kurios pagrindu vėliau buvo įkurtas Lietuvos universitetas. Iš šio Universiteto yra kilusios visos aukštosios mokyklos Kaune, taip pat trys šio Universiteto fakultetai sudarė pagrindą atkuriant Vilniaus universitetą.

Universitetas per visą nepriklausomybės laikotarpį turėjo tris statusus, priimtus 1922, 1930 ir 1937 metais. Pirmąjį statutą parengė Universitetas ir priėmė Lietuvos Steigiamasis Seimas, antrasis ir trečiasis statutai buvo parengti Švietimo ministerijos iniciatyva ir priimti ministrų kabinetuose. Šiuo metu, kai vykdoma Lietuvos aukštųjų mokyklų reforma, tarpukario Lietuvos patirtis gali padėti įvertinti dabartinės reformos turinį.

Analizuojant šią temą remtasi pagrindiniu šaltiniu – Steigiamojo, III ir IV Seimo stenogramomis, taip pat panaudoti Lietuvos (nuo 1930 m. –

Vytauto Didžiojo) universiteto (toliau – VDU) Tarybos ir Senato posėdžių protokolai, esantys Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA, f. 631), Universiteto jubiliejiniai leidiniai, kalendoriai ir laikraščių straipsniai. Taip pat straipsnyje panaudotos studijos apie aukštojo mokslo, Kauno politechnikos instituto, Kauno technologijos universiteto istoriją ir monografijos apie mokslininkus.

Istoriografija: apie Lietuvos universiteto įsteigimą ir veiklą tarpukario laikotarpiu rašė Viktoras Biržiška¹ ir Jonas Rainys², sovietmečiu buvo rašoma leidiniuose apie aukštąsias mokyklas, tačiau Universiteto statutų raida nebuvo išsamiau analizuojama. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, atsirado palankios galimybės Lietuvos istorijos, o kartu ir aukštojo mokslo istorijos tyrinėjimams. Nuosekliausiai Universiteto statutų raidą tarpukario laikotarpiu aukštojo mokslo istorijai skirtoje monografijoje analizavo Česlovas Mančinskas³. Jis išnagrinėjo statutų priėmimo aplinkybes, pateikė jų vertinimus, tačiau jų nelygino. Šią temą savo straipsniuose palietė Algirdas Matukonis⁴ ir Saulius Kaubrys⁵ (leidiniuose, skirtuose Kauno technologijos universiteto ir Vilniaus universiteto istorijai).

Straipsnio tikslas: išanalizuoti 1922 m., 1930 m. ir 1937 m. Universiteto statutus ir jų priėmimo aplinkybes, palyginti jų suteikiamas akademines laisves ir apribojimus, išsiaiškinti Universiteto autonomijos ribojimo priežastis ir tikslus.

Chronologinės ribos – 1920–1940 m.

Tyrimo metodai: aprašomasis, analizės ir lyginamasis.

¹ Biržiška, V. Lietuvos aukštosios mokyklos. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Kaunas, 1990, p. 337–341.

² Rainys, J. V. D. universitetas ir ž. ū. akademija. *Lietuva 1918–1938*. Kaunas, 1990, p. 291–297.

³ Mančinskas, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996.

⁴ Matukonis, A. Lietuvos universiteto įsteigimas. Iš: Matukonis, A. Lietuvos universiteto raida 1922–1940 m. *Nuo aukštųjų kursų iki Kauno technologijos universiteto 1920–1997*. Kaunas, 1997.

⁵ Kaubrys, S. Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitetas Kaune. *Alma mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*. Vilnius, 2009.

1. Lietuvos universiteto įsteigimas ir statuto priėmimas Steigiamajame Seime

„Sukurkit tą universitetą taip, kad jis galėtų augti, nesuvystykit jo – leiskit tam vaikui judėti ir spardytis laisvai“⁶, – prof. V. Čepinskis, 1921 m.

Dar 1920 m. rudenį Aukštųjų kursų taryba kartu su švietimo vice-ministru Jonu Mašiotu parengė Universiteto statuto projektą. Rengiant projektą dalyvavęs prof. Vincas Čepinskis teigė, kad jo pagrindu buvo 1918 m. Valstybės Tarybos patvirtintas Vilniaus universiteto statusas, papildytas atsižvelgiant į kitų Europos valstybių universitetų statusus. Statuto projektas buvo perduotas Švietimo ministerijai, tačiau čia jis pradėtas koreguoti tik 1921 m. sausio mėnesį, nes sutrukdė karas su Lenkija ir skubus ministerijos perkėlimas iš Vilniaus atgal į Kauną. 1921 m. kovo mėnesį Švietimo ministerija pagaliau parengė būsimo Universiteto statutą, tačiau tik gegužės 3 d. pateikė projektą svarstyti Ministrų kabinetui⁷. Numatyta įsteigti 7 fakultetus: Humanitarinių mokslų, Teisių, Matematikos-fizikos, Gamtos, Agronomijos, Medicinos ir Technikos. Technikos fakultete planuoti 4 skyriai: Mechanikos, Elektrotechnikos, Chemijos ir Statybos⁸.

Švietimo ministras Kazys Bizauskas 1921 m. liepos 18 d. Aukštųjų kursų vadovui rašė, kad Universiteto statusas Ministrų kabinete jau yra priimtas ir netrukus bus nusiųstas į Seimą. Ministrų tarybos nutarimu nustatyta, kad Universitetas turi pradėti funkcionuoti 1921 metų rudenį. Taip pat iš profesorių, dirbusių kituose universitetuose, sudaryta ekspertų komisija, į kurią įėjo prof. Kazimieras Būga, prof. Augustinas Volde-maras, prof. Leonas Gogelis, prof. Jonas Šimkus, prof. Pranciškus Būčys, prof. Karolis Parčevskis, inž. Pranas Jodelė, prof. Vincas Krėvė-Mickevi-

⁶ 1921 m. gruodžio 7 d., I sesija, 147 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

⁷ *Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla Aukštieji kursai*. P. 19.

⁸ 1921 m. kovo 16 d. Aukštųjų kursų mažosios tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 34, lap. 7–9.

čius ir Aukštųjų kursų vadovas Jonas Vabalas-Gudaitis⁹. Komisija turėjo parengti Universiteto įkūrimo planą, nuspręsti, kurie fakultetai galėtų pradėti veikti 1921 m. rudenį.

1921 m. rugpjūčio 4 d. buvo sušauktas komisijos posėdis, kuriame dalyvavo nariai K. Būga, A. Voldemaras, V. Krėvė-Mickevičius, L. Gogelis ir J. Vabalas-Gudaitis, o pirmininkavo švietimo ministras K. Bizauskas. Švietimo ministras pareiškė, kad Universiteto dėstytojai privalo turėti atitinkamą kvalifikaciją, t. y. daktaro laipsnį. Komisijai svarstant klausimą paaiškėjo, kad daugiausia daktarų gali turėti Teologijos fakultetas, Humanitariniam fakultetui jų pakaktų tik branduoliui sudaryti, Medicinos fakultetas profesorių neturi, bet yra žymių gydytojų, o Fizikos-matematikos, Gamtos ir Technikos skyriai, veikę Aukštuosiuose kursuose, neturi rimtų dėstytojų. Komisija priėjo prie išvados, kad nuo rudens galima kurti tik Teologijos, Humanitarinį-tėisės ir Medicinos fakultetus; be Matematikos fakulteto, kuriame buvo mažiausiai klausytojų, galima apsieiti, o Technikos fakultetui reikia labai daug brangiai kainuojančių laboratorijų, todėl taip pat galima išversti be jo, nes Lietuva ne pramonės, o žemės ūkio šalis¹⁰.

Į antrąjį komisijos posėdį, įvykusį rugpjūčio 8 d., atvykę technikos ir gamtos mokslų atstovai Jonas Šimkus, P. Jodelė, V. Čepinskis ir Juozas Žemgulyš įrodinėjo, kad Lietuvoje yra pakankamai rimtų fizikų, chemikų, matematikų ir biologų atitinkamiems fakultetams įkurti, o laboratorijų įkūrimas nebus Lietuvai nepakeliamas, nes Aukštieji kursai jau turi nemažai mokymo priemonių. Tačiau komisija naujų nutarimų nepriėmė.

1921 m. rugpjūčio 30 d. statuto projektas pateko į Seimą ir buvo perduotas Švietimo komisijai, tačiau tik gruodžio 7 d. pradėtas svarstyti Seimo plenumė¹¹.

⁹ 1921 m. liepos 18 d. švietimo ministro K. Bizausko raštas Nr. 5405 Aukštųjų kursų vadovui. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 39, lap. 155.

¹⁰ Mančinskas, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 35–36.

¹¹ 1921 m. gruodžio 7 d., I sesija, 147 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

Aukštųjų kursų taryba, nesulaukdama Universiteto statuto patvirtinimo, 1921 m. lapkričio 8 d. nutarė parengti Universiteto mokslo planus ir juos pristatyti kartu su sąmata 1922 metams. Taip pat išrinko atstovus – J. Vabalą-Gudaitį, Z. Žemaitį ir Petrą Juodakį – į komisiją, kurią nusprendė 1921 m. lapkričio 14 d. nusiųsti į Steigiamojo Seimo Švietimo komisiją. Be to, nutarta Universiteto steigimui įkurti komisiją, kurią sudarytų Aukštųjų kursų, Steigiamojo Seimo ir Švietimo ministerijos atstovai¹².

Universiteto statutas Steigiamajame Seime pradėtas svarstyti 1921 m. gruodžio 7 d. Referentas Kazimieras Jokantas paaiškino, kad Universitetas Lietuvoje kuriamas pavėluotai dėl lėšų ir patalpų trūkumo. Tikėtasi, kad pagerėjus Lietuvos tarptautinei padėčiai atsiras daugiau lėšų mokslo ir kultūros įstaigoms, tačiau taip neatsitiko. K. Jokantas pareiškė, kad daugiau delsti negalima, nes Universiteto neturėjimas neigiamai atsiliepia ir Lietuvos užsienio politikai – esą naujai susikūrusios valstybės yra vertinamos ir pagal tai, ar turi savo aukštąjį mokyklą¹³. Referentas tikėjosi, kad Seimas visais 3 skaitymais Universiteto statutą priims iki Kalėdų, o nuo Naujųjų metų bus galima atidaryti Universitetą.

Socialdemokratų atstovas prof. V. Čepinskis atskleidė, kad Universiteto statutas buvo parengtas Aukštųjų kursų iniciatyva dar 1920 m. rudenį ir įteiktas Švietimo ministerijai, o iš ministerijos į Seimą pateko tik 1921 m. rudenį. Profesorius kritikavo statutą, kad suteikiama plati autonomija ne tik Universitetui, bet ir atskiriems fakultetams, kita vertus, autonomija varžoma, nes Teologijos fakultetui profesoriai skiriami tik su episkopato sutikimu. Jis neprieštaravo, kad Universitete būtų Teologijos fakultetas, tačiau nesutiko, kad Krikščioniškos filosofijos ir pedagogikos skyriai būtų kitame – Filosofijos (arba Humanitarinių mokslų) – fakultete. Jo nuomone, taip krikščionys demokratai nori „paimti savo globon“ socialinius mokslus, o paskui ir visą Universitetą paversti katalikišku.

Krikščionių demokratų atstovas kunigas Antanas Šmulskštys paaiški-

¹² 1921 m. lapkričio 8 d. Aukštųjų kursų mažosios tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 34, lap. 29–30.

¹³ 1921 m. gruodžio 7 d., I sesija, 147 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

no, kad gavusi statuto projektą, Seimo Švietimo komisija svarstė jį komisijos posėdžiuose du kartus per savaitę tris mėnesius, nes norėjo gerai jį paruošti. Jis teigė, kad krikščionių demokratų konferencija, įvykusi rugsėjo 15 d., pasisakė, kad kuo greičiau būtų įsteigtas Universitetas, tačiau visi numatyti fakultetai, o ne tik dalis jų. Taip pat jis pasisakė už Teologijos fakulteto įsteigimą ir krikščionių filosofijos bei pedagogikos katedras Humanitariniame fakultete. Jo nuomone, fakultetams taip pat turi būti suteikiama autonomija. Seimas vienbalsiai nusprendė, kad Universiteto statuto projektas tinkamas svarstymui Seimo plenumė.

Aukštųjų kursų taryba sužinojo, kad Steigiamasis Seimas žymiai pakeitė Universiteto statutą. 1921 m. gruodžio 12 d. posėdyje Aukštųjų kursų vadovas skaitė pranešimą apie pakeitimus Universiteto statute. Taryba nutarė prašyti Eduardą Volterį ir Augustiną Janulaitį parašyti straipsnius apie Universiteto statutą į laikraščius „Lietuva“ ir „Lietuvos balsas“. Taip pat nutarta „Lietuvoje“ paskelbti Aukštųjų kursų mažosios tarybos reikalavimą pašalinti Universiteto statuto pakeitimus, kurie, jų nuomone, yra pasikėsinimas į mokslo laisvę ir Universiteto autonomiją¹⁴.

Gruodžio 14 d. Steigiamasis Seimas svarstė Universiteto statutą II skaitymu¹⁵. Didžiausia polemika vyko tarp socialdemokratų frakcijos atstovo V. Čepinskio ir krikščionio demokrato kunigo A. Šmulškščio. Daugumos balsais A. Šmulškščio pataisa Humanitarinį fakultetą pavadinti Filosofijos fakultetu buvo priimta. Liaudininkas Antanas Tamošaitis priekaištavo, kad kuriamas Katalikų universitetas, nes tą rodo statute įrašyta Krikščionių filosofijos ir pedagogikos katedra. Tuomet A. Šmulškštys pasiūlė šalia įkurti Filosofijos ir pedagogikos katedrą. Ir tam vėl pritarė Seimo dauguma. Taip pat buvo pritarta jo pasiūlymui, kad profesorius skirtų ne Švietimo ministerijai, o Prezidentas. V. Čepinskis siūlė, kad daktaro laipsnis būtų pripažįstamas paprasčiau, o A. Šmulškščio nuomone, tam reikalingi atitinkami egzaminai.

¹⁴ 1921 m. gruodžio 13 d. Aukštųjų kursų mažosios tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 34, lap. 34–35.

¹⁵ 1922 m. gruodžio 14 d., I sesija, 150 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

1921 m. gruodžio 18 d. „Lietuvos“ numeryje išspausdintas A. Janulaitis straipsnis, kuriame autorius pakartojo Aukštųjų kursų tarybos argumentus ir išsamiau pakomentavo, kodėl nereikalingas Teologijos fakultetas. Jis siūlė įsteigti atskirą katalikų dvasinę akademiją¹⁶. Taip pat A. Janulaitis prieštaravo krikščionių filosofijos ir pedagogikos disciplinos dėstymui Humanitarinių mokslų fakultete ir Žydų skyriaus atsiradimui, nes, autoriaus nuomone, demokratija turi derėti su logika. Į šį straipsnį sureagavo Steigiamojo Seimo Žydų frakcijos atstovas Maksas Soloveičikas, atsakomajame straipsnyje gindamas Judaistikos, o ne Žydų, skyriaus įkūrimą Humanitarinių mokslų fakultete, kad būtų galima ruošti kvalifikuotus pedagogus žydų mokykloms¹⁷.

1922 m. sausio 15 d. vykusiam Aukštųjų kursų tarybos posėdyje vėl buvo svarstomas Steigiamajame Seime II skaitymą praėjęs Universiteto statutas. Taryba konstatavo, kad statute atsirado paragrafų, kuriais nustatyta kai kurių fakultetų „konfesinė mokslo kryptis“ ir galimybė bažnyčiai daryti įtaką Universiteto gyvenimui, kad Prezidentas savo iniciatyva gali sudaryti fakultetų tarybas, o Aukštųjų kursų statuto projektas dėl partinių ir konfesinių motyvų pakeistas taip, kad jis visiškai netinka „sukūrimui Lietuvos aukštojo mokslo židinio mokslo ir mokymo laisvės pagrindais“¹⁸. Aukštųjų kursų tarybos daugumą sudarė kairiųjų pažiūrų netikintys inteligentai, tuomet vadinti laisvamaniais, kuriuos labiausiai papiktino Teologijos fakulteto atsiradimas Universiteto statute. Teologijos fakulteto įkūrimo norėjo daugumą Steigiamajame Seime sudarę krikščionių demokratų bloko atstovai.

Vykstant karštomis diskusijoms dėl būsimo Universiteto struktūros, Petras Avižonis dienraštyje „Lietuva“ pateikė duomenų apie Dorpatą (Tartu) universitetą, kuriame buvo įkurti 7 fakultetai: Teologijos, Teisų, Medicinos, Istorijos-filosofijos, Fizikos-matematikos, Veterinarijos ir

¹⁶ Janulaitis, A. Universiteto reikalai. *Lietuva*. 1921, gruodžio 18, p. 2.

¹⁷ Soloveičikas, M. Prie Universiteto klausimo. *Lietuva*. 1922, sausio 3, p. 1.

¹⁸ Aukštųjų kursų tarybos nutarimo nuorašas, 1922 m. sausio 15 d. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 39, lap. 4.

Agronomijos¹⁹. Vasario 4 d. „Lietuvos“ numeryje jis rašė apie Latvijos universitetą, kuriame buvo įkurta 11 fakultetų: Architektūros, Inžinerijos, Mechanikos, Chemijos, Agronomijos, Medicinos, Veterinarijos, Matematikos-gamtos, Sociologijos ir teisių, Filologijos ir filosofijos bei teologijos (evangelikų)²⁰. Nors Estijos ir Latvijos universitetuose buvo teologijos fakultetai, P. Avižonis kitame savo straipsnyje griežtai prieštaravo Teologijos fakulteto įkūrimui, teigdamas, kad tokių fakultetų nėra daugelyje Italijos, Ispanijos ir Prancūzijos universitetų²¹.

Didžiausią polemiką sukėlė siekis įkurti Teologijos fakultetą, bet taip pat buvo diskutuojama dėl Agronomijos arba Žemės ūkio instituto steigimo. Seimo narys agronomas Jonas Kriščiūnas siūlė institutą įkurti prie Universiteto Gamtos fakulteto, o ne atskirai Dotnuvoje, kaip norėjo Žemės ūkio ministerija. Jo nuomone, geriau turėti vieną stiprią aukštąją mokyklą, negu kelias silpnas, nes nėra tiek dėstytojų, o iš kitų valstybių geri specialistai į neturtingą Lietuvą nevažiuos²². A. Janulaitis savo straipsnyje kritikavo Seime svarstomą Universiteto statuto projektą, matydamas jame politinius partijų siekius ir pasenusias Rusijos universitetų tradicijas²³. Į polemiką įsitraukė ir krikščionių demokratų ideologai – prof. P. Būčys sukritikavo oficiozą ir jame paskelbtus „neatvėsusių rusiško universiteto iškepur“ straipsnius ir pareiškė: „Reikės mums įsikurti du fakultetus – teologijos ir filosofijos, nes turime žmonių. Prie tos įstaigos sutelksime visus rimtuosius teisininkus, gamtininkus, gydytojus ir pamažėle išdygs universitetas. Toks yra Lietuvos katalikų uždavinys“²⁴.

Vasario 7 d. Universiteto statusas buvo svarstomas Seimo posėdyje III skaitymu. Socialdemokratų frakcijos atstovas V. Čepinskis perskaitė frakcijos pareiškimą, kad ji nesutinka su Universiteto statutu, priimtu

¹⁹ Avižonis, P. Prie Universiteto klausimo. *Lietuva*. 1922, sausio 12, p. 1.

²⁰ Avižonis, P. Latvijos Universitetas. *Lietuva*. 1922, vasario 4, p. 2.

²¹ Avižonis, P. Universitetas. *Lietuva*. 1922, vasario 7, p. 2.

²² Kriščiūnas, J. Ar yra reikalo steigti atskiras Agronomijos institutas? *Lietuva*. 1922, vasario 8, p. 2.

²³ Janulaitis, A. Mūsų universiteto statusas. *Lietuva*. 1922, vasario 10, p. 2.

²⁴ Būčys, P. *Tėvynės sargas*. 1922, sausio 26, p. 2.

Seime II skaitymu, nes jo pataisos pažeidžia Universiteto autonomiją. Frakcija, pripažindama Lietuvos katalikiškajai visuomenei teisę turėti Universitete Teologijos fakultetą, nesutinka, kad šio fakulteto katedros būtų steigiamos Filosofijos fakultete. Taip pat ji mano, kad profesorius Universitetui turėtų skirti Švietimo ministerija, o ne Prezidentas. Socialdemokratų nuomone, statute turi būti įrašyti tik fakultetai ir skyriai, paliekant teisę pačiam Universitetui pasirinkti katedrų skaičių. Jie siūlė suteikti Švietimo ministerijai teisę skirti personalą, kol Universitete susiformuos fakultetų tarybos. Socialdemokratų nuomone, fakulteto autonomijos esmė yra ta, kad vienas fakultetas neturi teisės kitam fakultetui primesti savo nuomonės. Kalbos pabaigoje V. Čepinskis pareiškė, kad frakcija nedalyvaus tolesnėse diskusijose, žinodama, kad į jos nuomonę nebus atsižvelgta, todėl palieka Universiteto statuto klausimą krikščionių demokratų bloko atsakomybei²⁵.

Kai A. Šmulskštys padėjo socialdemokratams už mandagumą, kad jie sutiko palikti Teologijos fakultetą, Socialdemokratų frakcija triukšmingai atsistojo ir išėjo iš Seimo salės. Liaudininkų atstovas Vladas Lašas piktinosi, kad statutas vienpusiškas, pažeidžiama Universiteto autonomija, o daugiausia katedrų turi Teologijos fakultetas, kuriam profesorius parinks episkopatas. Krikščionių demokratų blokui atmetus kairiųjų frakcijų pataisas, Socialistų liaudininkų frakcija taip pat išėjo iš Seimo posėdžio. Nelikus kворumo, Seimo posėdis buvo nutrauktas. Universiteto statuto svarstymas buvo tęsiamas kitos dienos posėdyje, tačiau kairiosioms frakcijoms išėjus iš salės, Seimo Pirmininkas Aleksandras Stulginskis pasiūlė šį klausimą atidėti kitam posėdžiui²⁶.

1922 m. sausio 13 d. vykusiame Seimo posėdyje socialistų liaudininkų ir valstiečių sąjungos blokas atšaukė Ministrą Pirmininką K. Grinių iš Vyriausybės, nenorėdamas „nešti atsakomybės už krikščionių demokratų daugumos grynai partinę ir klerikalinę politiką“²⁷. A. Smetona straips-

²⁵ 1922 m. vasario 7 d., I sesija, 168 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

²⁶ 1922 m. vasario 8 d., I sesija, 169 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

²⁷ 1922 m. sausio 13 d., I sesija, 158 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

nyje „Dėl naujojo ministerių kabineto“ rašė, kad liaudininkai, nutraukdami koaliciją, nori visą atsakomybę suversti ant Seimo daugumos pečių, o patys ruošiasi rinkimams²⁸. Jo nuomone, vengdami atsakomybės už nevykusią užsienio politiką ir opesnius vidaus politikos klausimus, jie prisidengia kritikuodami švietimo ir tikybos reikalus.

Naująjį Ministrų kabinetą suformavo Ernestas Galvanauskas, švietimo ministru tapo Aukštųjų kursų lektorius P. Juodakis. Siekdamas nuraminti Steigiamajame Seime ir visuomenėje kilusias aistras dėl Universiteto, naujasis Ministrų kabinetas vasario 13 d. nutarė jį atidaryti, nelaukdamas statuto patvirtinimo Seime, bet pasiremdamas 1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos tarybos išleistu įstatymu ir Vilniaus universiteto statutu²⁹.

1922 m. vasario 16 d. Lietuvos universitetas buvo iškilmingai atidarytas. Universiteto atidarymo iškilmės prasidėjo 15 valandą Universiteto rūmų (buvusios Komercijos mokyklos) salėje. Ministras Pirmininkas E. Galvanauskas pristatė Vyriausybės nutarimą dėl Universiteto atidarymo. Prezidentas A. Stulginskis perskaitė įsakymą, kad prof. J. Šimkus paskirtas Universiteto rektoriumi, Teologijos fakulteto dekanu – prelatas Jonas Mačiulis-Maironis, Socialinių mokslų – prof. A. Voldemaras, Matematikos ir gamtos – Z. Žemaitis, Medicinos – prof. P. Avižonis, Technikos – prof. P. Jodelė. Švietimo ministras P. Juodakis perskaitė profesorių, paskirtų į visus 5 fakultetus, sąrašą. Rektorių J. Šimkus padėkojo už pasitikėjimą ir pažadėjo pateisinti Vyriausybės ir visuomenės lūkesčius. Universitetą sveikino vyskupas Pranciškus Karevičius, Mokslo draugijos vardu kalbėjo neseniai iš okupuoto Vilniaus lenkų ištremtas Mykolas Biržiška. Lietuvos socialistų liaudininkų partijos ir Valstiečių sąjungos frakcijos vardu sveikinimo kalbą tarė Kazys Grinius, krikščionių demokratų – Mykolas Krupavičius, socialdemokratų – V. Čepinskis, vokiečių – Oskaras Biuchleris, literatų ir publicistų vardu – kanauninkas

²⁸ A. Sm. [A. Smetona]. Dėl naujojo ministerių kabineto. *Tėvynės balsas*. 1922, vasario 4–5, p. 1.

²⁹ Lietuvos Respublikos Prezidento įsakymas Nr. 3, 1922 m. vasario 27 d. *Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922 02 16–1924 06 15*. Kaunas, 1925, p. 3.

Juozas Tumas-Vaižgantas ir kiti³⁰. Po sveikinimų buvo sugiedotas „Gaudamus“ ir Lietuvos himnas. Universitetą laišku pasveikino Ženevos Tarptautinis aukštųjų mokslų ir meno institutas³¹.

Universiteto senatas, susirinkęs į pirmąjį posėdį vasario 16 d., kalbėjo apie Universiteto statuto atsiėmimą iš Seimo, tačiau nutarė statuto klausimą apsvarstyti fakultetuose. Antrajame Senato posėdyje, įvykusiame vasario 22 d., švietimo ministras P. Juodakis paaiškino, kad Universitetas negali atsiimti statuto, tačiau gali teikti pasiūlymus Švietimo ministerijai, o ši juos pateiks Seimui³². Fakultetų dekanai pranešė fakultetų nuomonę apie statuto projektą. Teologijos ir Technikos fakultetams galutinis statuto projektas atrodė tinkamas, Medicinos ir Socialinių mokslų fakultetams – ne.

Kovo 22 d. Universiteto statusas buvo pradėtas svarstyti III skaitymu nuo pirmojo paragrafo. Numatyti tokie Universiteto fakultetai: Teologijos-filosofijos, Humanitarinių mokslų, Teisų, Matematikos-gamtos, Medicinos ir Technikos, tačiau referentas K. Jokantas Švietimo komisijos vardu siūlė Teologijos-filosofijos fakulteto pavadinimą pakeisti į Katalikų fakultetą³³. Tam griežtai prieštaravo Socialdemokratų frakcijos narys V. Čepinskis, teigdamas, kad pasaulyje nėra nė vieno universiteto, turinčio Katalikų fakultetą. Jis išvelgė slaptą krikščionių demokratų norą visą Universitetą padaryti katalikišku, ir pareiškė, kad Socialdemokratų frakcija su tuo nesutinka ir tokio statuto priėmimo nedalyvaus. V. Čepinskis siūlė fakultetą pavadinti Teologijos fakultetu, nes teologija yra labai platus mokslas. M. Sleževičius Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos ir Lietuvos valstiečių sąjungos frakcijų vardu taip pat pareiškė, kad pavadinimas „Katalikų fakultetas“ yra nepriimtinas ir neleistinas, nes negalima iš mokslo įstaigos daryti „tikibinę įstaigą“. Kunigas Juozas Vailokaitis neslėpė, kad frakcijos susitarė, jog Universitete bus kuriamas

³⁰ J. Gr. Universitetas atidarytas. *Lietuva*. 1922, vasario 23, p. 2.

³¹ Sveikinimas Lietuvos universitetui. *Lietuva*. 1922, vasario 23, p. 2.

³² 1922 m. vasario 16 d. Universiteto senato protokolas; 1922 m. vasario 22 d. Universiteto senato protokolas. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 44, lap. 4–5.

³³ 1922 m. kovo 22 d., I sesija, 186 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

vienas Teologijos-filosofijos fakultetas, o ne du, kaip buvo siūlyta anksčiau. Jo nuomone, pavadinimas „Katalikų fakultetas“ turi platesnę prasmę, apima visus jam reikalingus mokslus ir leidžia suprasti, kad jame galės studijuoti ne tik kunigai, bet ir pasauliečiai, tarp jų – ir moterys, tačiau šis fakultetas bus tvarkomas pagal bažnyčios kanonų teisę. Teologijos-filosofijos fakulteto pavadinimą taip pat parėmė švietimo ministras P. Juodakis.

Vis dėlto 43 balsais prieš 28 Seimas priėmė Teologijos-filosofijos fakulteto pavadinimą. Matematikos-gamtos fakultete numatyta įsteigti Matematikos, Fizikos, Chemijos, Biologijos ir Agronomijos skyrius; Medicinos – Veterinarijos, Farmacijos ir Odontologijos; Technikos – Statybos, Mechanikos, Chemijos ir Elektrotechnikos skyrius. Kitų fakultetų pavadinimai, skyriai ir katedros nesukėlė Seime didesnių diskusijų.

Kovo 24 d. Seimo posėdyje Universiteto statuto svarstymas vyko sklandžiai. Iš statuto buvo išbrauktas daug kairiųjų frakcijų priekaištų sulaukęs 26-asis paragrafas, kad Teologijos fakulteto profesoriai turi gauti episkopato sutikimą³⁴. Daugiau diskusijų sukėlė klausimas, ar reikalingas viešas disertacijų gynimas, ar užteks tik parašyti disertaciją ir išlaikyti egzaminus. Vieni Seimo nariai tai laikė atgyvena, o V. Čepinskis manė, kad viešas gynimas geriau įrodo mokslininko erudiciją, negu egzaminai ir disertacijos parašymas. Seimo dauguma nutarė, kad viešo disertacijos gynimo nereikia. Taip pat buvo nubalsuota, kad Universitetas ir atskiri fakultetai turi teisę įgyti nekilnojamojo ir kilnojamojo turto. Balandžio 12 d. Universiteto statutą buvo patvirtintas ir pasirašytas Prezidento, Seimo Pirmininko A. Stulginskio ir teisingumo ministro Vinco Karoblio, o balandžio pabaigoje paskelbtas dienraštyje „Lietuva“³⁵.

Pirmajame Lietuvos universiteto statute buvo 56 paragrafai, suskirstyti į 8 skyrius: bendrieji dėsniai, fakultetai, mokslo personalas, fakultetų tarybos, Universiteto taryba, Universiteto klausytojai, diplomai ir moks-

³⁴ 1922 m. kovo 24 d., I sesija, 187 posėdis. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.

³⁵ Universiteto statutą. *Lietuva*. 1922, balandžio 26, p. 2; 1922, balandžio 27, p. 2–3; 1922, balandžio 28, p. 2–3.

lo laipsnis, turtas ir lėšos. Statutas suteikė Universitetui plačią autonomiją. Jame nebuvo nuostatų, kurios varžytų Universiteto veiklą, nustatyti tik bendrieji veikimo principai, tačiau buvo surašytos konkrečios kiekvieno fakulteto katedros. Fakultetai galėjo steigti naujus skyrius ir katedras, bet neturėjo teisės panaikinti įrašytą statute. Teologijos-filosofijos fakultetą sudarė Teologijos, Filosofijos, Teisių ir Istorijos skyriai³⁶, tačiau iš statute įrašytų 4 skyrių fakultete išliko tik 2 – Teologijos ir Filosofijos. Statute neliko Socialinių mokslų fakulteto, o vietoj jo turėjo būti įsteigti Teisių ir Humanitarinių mokslų fakultetai, kurie iš pradžių skyrių neturėjo.

Universiteto priklausomybė Švietimo ministerijai buvo formali ir apsiribojo tuo, kad iš jos sąmatos buvo skiriama lėšų Universitetui išlaikyti. Visus savo reikalus Universitetas tvarkė savarankiškai, o švietimo ministrui tik pranešdavo Universiteto tarybos, Senato ir fakultetų tarybų nutarimus.

Gegužės 3 d. į posėdį susirinkusi Universiteto taryba nutarė statuto vykdymą pradėti nuo naujų mokslo metų pradžios, o Socialinių mokslų fakulteto reorganizavimo klausimą palikti spręsti pačiam fakultetui³⁷.

Aukščiausia valdžia Universitete priklausė Tarybai, sudarytai iš garbės profesorių, profesorių ir docentų. Ji turėjo priimti reguliaminą, pagal kurį buvo tvarkomas Universiteto vidaus gyvenimas. Universiteto taryba turėjo teisę vieneriems metams rinkti rektorių, prorektorių ir sekretorių; spręsdavo ypač svarbius Universiteto klausimus; siūlydavo statuto pakeitimus; tvirtindavo Universiteto sąmatą ir fakultetų tarybų sprendimus; rinko garbės profesorius ir garbės narius.

Vykdomoji valdžia Universitete priklausė Senatui, kurį sudarė rektorius, prorektorius, sekretorius ir visų fakultetų dekanai. Senatas sprendė visus klausimus, kurie nepriklausė Universiteto tarybos ir fakultetų tarybų kompetencijai: studentų priėmimo, stipendijų skyrimo ir atleidimo nuo mokesčio už mokslą klausimus, tvirtino studentų organizacijų įsta-

³⁶ Universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*. 1922, balandžio 22, p. 1–2.

³⁷ 1922 m. gegužės 3 d. Universiteto tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 47, lap. 16.

tus bei uniformų nuostatus, spręsdavo patalpų paskirstymo bei svarbesnius finansinius ir ūkinius klausimus.

Aukščiausia fakulteto valdymo institucija buvo fakulteto taryba, kuri iš profesorių vieneriems metams rinkdavo dekaną ir sekretorių – jie sudarė fakulteto vykdomąją valdžią. Statutas suteikė fakultetams ypač didelę autonomiją. Kiekvienas fakultetas savarankiškai tvarkė administracinius valdymo reikalus, rūpinosi mokymo procesu, nustatydavo jo organizavimo sistemą, savo nuožiūra rinkosi pedagoginį mokslo personalą ir studentų kontingentą, sudarinėjo mokymo planus ir programas, galėjo steigti naujas katedras ir skyrius, turėjo teisę teikti mokslinį laipsnį, profesoriaus ar docento vardą. Kiekvienas fakultetas nustatydavo savo vidaus gyvenimo taisykles, kurias įteisindavo fakulteto reguliavime. Taip Lietuvos universitete buvo sudarytos sąlygos tenkinti įvairių visuomenės grupių ir pasaulėžiūrų žmonių interesus, todėl skirtinguose fakultetuose galėjo vyrėti skirtingos idėjinės kryptys ir pasaulėžiūros.

1923 m. prijungus Klaipėdos kraštą, atsirado poreikis įsteigti Evangelikų teologijos fakultetą. 1925 m. kovo 31 d. paskelbus Universiteto statuto pakeitimą, Lietuvos universitete buvo įsteigtas septintasis fakultetas — Evangelikų teologijos (su 5 katedromis)³⁸.

Lietuva vėliausiai iš Baltijos valstybių įsteigė valstybinį universitetą. Latvija jį atidarė 1919 m. rugsėjo 28 d., o Estija – 1919 m. gruodžio 1 d.³⁹ Pagrindinės priežastys, lėmusios vėlesnį Universiteto įkūrimą: nepalanki Lietuvos tarptautinė padėtis, Vyriausybės vidaus politika ir kategoriškas skirtingų ideologijų Steigiamojo Seimo frakcijų nenoras ieškoti kompromisų. Kairiosios Seimo frakcijos sunkiai nusileido krikščionių demokratų bloko norui įkurti Teologijos-filosofijos fakultetą ir, kai tik susidarė palankios aplinkybės, nutarė apriboti jo autonomiją. Kairiosioms partijoms laimėjus rinkimus į III Seimą, liaudininkų dienraštyje „Lietuvos žinios“ netrukus pasirodė reikalavimai

³⁸ Lietuvos Universitetas 1922–1927. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. P. 44.

³⁹ Mančinskas, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 42.

pertvarkyti Lietuvos universitetą, pašalinti jo struktūrinius trūkumus, uždaryti paralelines katedras Teologijos-filosofijos fakultete, nes „naujos demokratinės vyriausybės pirmutinis uždavinys užkirsti kelią toliau plėtotis tai viduramžinei dvasiai“⁴⁰. Straipsnyje nurodoma, kad Teologijos-filosofijos fakultete yra 7 katedros, analogiškos Humanitarinių mokslų fakulteto katedroms, kurios apima filosofijos, psichologijos, pedagogikos, visuotinės literatūros, istorijos mokslus. Be to, Teologijos-filosofijos fakultete buvo geografija, kurią dėstė doc. Kazys Pakštas, o Matematikos-gamtos fakultete šį dalyką dėstė doc. Teodoras Daukantas. Krikščionių demokratų dienraštis „Rytas“ aiškino, kad tik katedrų pavadinimai panašūs, o turinys skiriasi. Autorius rašė, kad Teologijos-filosofijos fakulteto studentai gali klausytis istorijos paskaitų, dėstomų prof. Jono Yčo, ar lankyti prof. A. Voldemaro užsiėmimus Humanitarinių mokslų fakultete, todėl paralelinės paskaitos, kurioms per metus išleidžiama apie 200 tūkstančių litų, yra nereikalingos⁴¹. Autoriaus nuomone, Teologijos-filosofijos fakultetas, apsiimdamas dėstyti dalykus, esančius kituose fakultetuose, reiškia nepasitikėjimą jais ir siekia monopolizuoti visų fakultetų mokslus. Jis ragino Universitetą protestuoti prieš tokius Teologijos-filosofijos fakulteto veiksmus. Tas pats autorius, pasirašęs inicialais „Pr. J.“, Universiteto reformos klausimu rašė 1926 m. rugsėjo 2, 8 ir 14 d. „Lietuvos žiniuose“⁴². Šiuos straipsnius, išspausdintus valdančiosios partijos dienraštyje, reikia vertinti kaip puolimą prieš Teologijos-filosofijos fakultetą ir apskritai prieš fakultetų autonomiją. Č. Mančinskas teigia, kad 1926 m. rugsėjo 14 d. straipsnį parašė Technikos fakulteto dekanas prof. P. Jodelė⁴³. Tokiu atveju ir kitus straipsnius, nukreiptus prieš Teologijos-filosofijos fakul-

⁴⁰ Gr. J. Lietuvos universiteto reformos reikalui. *Lietuvos žinios*. 1926, rugpjūčio 8, p. 3–4.

⁴¹ Gr. J. Lietuvos universiteto reformos reikalui. *Lietuvos žinios*. 1926, rugpjūčio 8, p. 4.

⁴² Pr. J. Lietuvos universiteto reikalui. *Lietuvos žinios*. 1926, rugsėjo 2, p. 3–4; Pr. J. Mano atkakliam oponentui prof. P. Avižoniui. *Lietuvos žinios*. 1926, rugsėjo 8, p. 3; Pr. J. Dar kartą dėl paralelių katedrų. *Lietuvos žinios*. 1926, rugsėjo 14, p. 2.

⁴³ Mančinskas, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 73.

tetą, „Lietuvos žiniuose“ parašė P. Jodelė, kuris 1928–1929 metais, tapęs rektoriumi, pats turėjo ginti Universiteto autonomiją.

Dėl Universiteto reformos autoriui atsakė Universiteto rektorius prof. P. Avižonis, paaiškindamas, kad Teologijos-filosofijos fakulteto humanitarinės krypties katedros buvo Steigiamojo Seimo frakcijų kompromisas ir nereikėtų, keičiantis politinei valdžiai, keisti statuto. Jo nuomone, Universitete yra žymiai daugiau trūkumų: Veterinarijos skyriaus, kuriame mokosi 21 studentas, įsteigimas; Botanikos sodo išlaikymas; Technikos fakulteto finansavimas; sutartys dėl studentų praktinių darbų ligininėse ir pan.⁴⁴

Vadinasi, pati Universiteto profesūra, nepatenkinta pernelyg didele fakultetų autonomija, iškėlė mintį apie Universiteto reformos būtinumą. Švietimo ministras prof. V. Čepinskis pasiūlė Universitetui pačiam apsvarstyti klausimą dėl paralelinių katedrų uždarymo, tačiau rektorius prof. P. Avižonis neleido Senatui svarstyti šio klausimo, pareiškęs, kad abu fakultetai veikia pagal įstatymą, ir pasiūlė patiems fakultetams apsvarstyti šį klausimą⁴⁵. Fakultetai nenorėjo to daryti, todėl Universiteto reforma buvo atidėta.

Tuo metu diplomuotų mokytojų buvo mažai, o Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos skyrius rengė humanitarinių mokslų mokytojus gimnazijoms ir vidurinėms mokykloms. Į Teologijos-filosofijos fakultetą stojo gausios Ateitininkų federacijos nariai, todėl tai sudarė konkurenciją Humanitarinių mokslų fakultetui. 1924 m. Teologijos-filosofijos fakultete mokėsi 165 studentai ir laisvieji klausytojai, o Humanitarinių mokslų fakultete – 145⁴⁶.

Krikščioniškos pasaulėžiūros inteligentijos gausėjimas kėlė kairiųjų partijų, kurios apskritai norėjo atskirti valstybę nuo bažnyčios, nepasitenkinimą. Kairiosios partijos, 1922 m. pritarusios fakultetų autonomijai ir paralelinėms katedroms Teologijos-filosofijos fakultete, 1926 m. siekė apriboti Teologijos-filosofijos fakulteto autonomiją, o labiausiai – pakirs-

⁴⁴ Avižonis, P. Universitetas ir taupumo reikalas. *Lietuva*. 1926, rugpjūčio 26, p. 3–4.

⁴⁵ Mančinskas, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 73–74.

⁴⁶ *Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922–1924*. Kaunas, 1925, p. 60, 96.

ti krikščionių demokratų įtaką šalyje. Šiuo klausimu jiems pritarė ir buvę sąjungininkai – tautininkai, kurie po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo atėjo į valdžią. Kairiosios partijos nesuprato, kad pasikėsinimas į vieno fakulteto autonomiją kelia grėsmę ir kitų fakultetų autonomijai.

2. Autoritarinis valdymas ir Universiteto autonomijos suvaržymai

„Autonomija, mano manymu, negali būti laikoma stabu, kuris tetinka garginti, lygiai taip pat negali būti laikoma baidykle, kurią reikėtų stengtis naikinti <...>. Buvo siekiama vieno – kad universiteto darbas darniau eitų, kad tas darbas ir panaudojamos lėšos būtų produktyvesnės tėvynei <...>“⁴⁷, – švietimo ministras Juozas Tonkūnas, 1937 m.

1927 m. balandžio 12 d. Prezidentui A. Smetonai paleidus III Seimą, Vyriausybė pradėjo kritikuoti Universiteto statutą ir pernelyg plačią autonomiją, nes, jos nuomone, dėl per didelio katedrų skaičiaus yra išpūstas mokslo personalas ir Universiteto išlaikymas yra labai brangus. Ministras Pirmininkas prof. A. Voldemaras, jau 1927 m. vasario 25 d. pristatydamas savo kabineto deklaraciją III Seime, kalbėjo: „Visas universitetas reikalingas didelės reformos. Jis tiek plačiai užbrėžtas, kad kartais pralenkia net didžiausius Europos universitetus. Reformuojant jį reikės kai kurie fakultetai sujungti, pačiuose fakultetuose sumažinti skyrių ir katedrų skaičius, susikoncentruojant ant pačių pamatinių dalykų“⁴⁸.

Jis pridūrė, kad ypatingą dėmesį reikės skirti profesorių pasiruošimui ir jų kvietimui, didinant atlyginimą, o statutą „sutvarkyti taip, kad universitetas taptų tautinės mūsų kultūros židiny“⁴⁹. Kitame III Seimo posėdyje diskusijose dėl deklaracijos A. Voldemaras, kalbėdamas apie Universitetą, pareiškė, kad „<...> tokios beribės laisvės galimos buvo tik Lietuvoj“, bet sutvarkyti tas laisves reikės⁴⁹.

⁴⁷ 1937 m. rugsėjo 30 d., 48 posėdis. *IV Seimo stenogramos*. Kaunas, 1937, p. 40.

⁴⁸ 1927 m. vasario 25 d., III sesija, 69 posėdis. *III Seimo stenogramos*. Kaunas, 1926–1927.

⁴⁹ 1927 m. kovo 8 d., III sesija, 71 posėdis. *III Seimo stenogramos*. Kaunas, 1926–1927.

1928 m. pradžioje Vyriausybė pasiūlė Universitetui parengti fakultetų, katedrų ir etatų pertvarkymo projektą. Apsvarsčiusi pasiūlymą, 1928 m. kovo 4 d. posėdyje Universiteto taryba atsisakė imtis šios iniciatyvos ir pareiškė, kad gins Universiteto reikalus ir susiformavusias tradicijas⁵⁰. Daugelis tarybos narių suprato, kad Universiteto reforma daroma siekiant politinių tikslų, todėl jų nuomonė nulėmė balsavimo rezultatą.

1928 m. kovo mėnesį įvykęs veterinarijos gydytojų suvažiavimas priėmė rezoliuciją, prašydamas uždaryti Medicinos fakulteto Veterinarijos skyrių. Rudens semestro pradžioje švietimo ministras Konstantinas Šakenis, paskambinęs telefonu, pareikalavo, kad pagal Ministrų kabineto numatytą naująjį projektą nebūtų priimami studentai į Evangelikų teologijos fakultetą, Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos skyrių ir Medicinos fakulteto Veterinarijos skyrių⁵¹. Senatas nesutiko lauzyti veikiančio įsakymo ir atsisakė vykdyti ministro nurodymą, tačiau pažadėjo įspėti studentus apie Vyriausybės sumanymą ir patarti jiems nesiregistruoti į minėtą fakultetą ir skyrius. Vėliau Ministrų kabinetas atsiuntė Universitetui raštą apie Vyriausybės nutarimą likviduoti Evangelikų teologijos fakultetą ir Veterinarijos skyrių.

Matydami, kad tautininkų Vyriausybė siekia bet kokiomis priemonėmis reformuoti Universitetą, krikščionys demokratai, norėdami apginti Teologijos-filosofijos fakultetą, kreipėsi į Vatikaną dėl šio fakulteto juridinio statuso pakeitimo. 1928 m. birželio 15 d. popiežius pasirašė dekretą dėl kanoniškojo Teologijos-filosofijos fakulteto įsteigimo ir patvirtino jo atskirą statutą⁵². Tapęs katalikišku, šis fakultetas įgijo juridinę nepriklausomybę nuo Lietuvos valdžios institucijų. Nors Lietuvos Vyriausybė 1929 m. rugpjūčio 30 d. notoje Vatikanui pareiškė, kad šis aktas nesumažina jos teisių į šį fakultetą, kardinolas Pietro Gasparri 1929 m. rugsėjo 14 d. atsakė, kad numatytą Teologijos-filosofijos fakulteto reformą traktuoja kaip konkordato laužymą.

⁵⁰ *Vytauto Didžiojo universitetas 1922–1932. Antrųjų 5-rių metų apyskaita*. P. 51.

⁵¹ *Vytauto Didžiojo universitetas 1922–1932. Antrųjų 5-rių metų apyskaita*. P. 148.

⁵² Mančinskas, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 38.

1928 m. pabaigoje Švietimo ministerija parengė ir pateikė Ministrų kabinetui svarstyti naują Universiteto statutą. 1928 m. gruodžio 2 d. Universiteto tarybos posėdyje vyko diskusijos dėl naujojo statuto, kuriame ir prof. Petras Leonas, ir prof. V. Čepinskis, ir rektorius prof. Mykolas Romeris įžvelgė Universiteto autonomijos pažeidimą ir net naikinimą⁵³. Taryba priėmė rezoliuciją, kad naujasis statusas pažeidžia Universiteto autonomiją, ir nutarė išrinkti komisiją, sudarytą iš rektorato ir fakultetų atstovų, kuri pateiktų pastabas.

Gruodžio 21 d. Universiteto tarybos posėdyje buvo nutarta švietimo ministrui nusiųsti memorandumą dėl naujojo statuto. Doc. Antanas Graurogkas pareiškė nuomonę, kad vietoj memorandumo reikėtų išsiųsti alternatyvų statuto projektą. Jis nurodė, kad 1928 m. kovo 4 d. Vyriausybė pasiūlė Universitetui parengti fakultetų, katedrų ir etatų pertvarkymo projektą, tačiau profesorių taryba šį pasiūlymą atmetė, todėl Švietimo ministerija buvo priversta parengti jį pati⁵⁴. Pranas Augustaitis pasisakė prieš Lietuvos universiteto pavadinimą Vytauto Didžiojo vardu. Jam pritarė ir prof. V. Čepinskis. Balsuojant 36 balsais pavesta Senatui galutinai suredaguoti memorandumo tekstą. 1928 m. gruodžio 28 d. Universiteto tarybos posėdyje balsų dauguma buvo priimtas „Memorandumas dėl universiteto reformos projekto, Švietimo ministerijos pateikto Ministerių kabinetui svarstyti“, kuris įteiktas Prezidentui A. Smetonai, Ministrui Pirmininkui A. Voldemarui ir švietimo ministrui K. Šakeniui. Memorandume pareikšta, kad naujajame statuto projekte aiški tendencija mažinti Universiteto ir atskirų fakultetų autonomiją. Tarybos nuomone, numatyta Prezidento ir švietimo ministro teisė tvirtinti Universiteto ir fakultetų vadovybę, fakultetų tarybų išrinktus profesorius, mokymo planus „<...> daro priklausomus nuo politinės valdžios mokslo personalą, vykdomuosius universiteto bei fakultetų organus ir visą eilę mokslo bei mokymo dalykų“⁵⁵.

⁵³ 1928 m. gruodžio 2 d. Universiteto tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 47, lap. 103–105.

⁵⁴ *Ten pat*, lap. 108.

⁵⁵ Memorandumas dėl universiteto reformos projekto, Švietimo ministerijos pateikto Ministerių kabinetui svarstyti, 1928 m. gruodžio 28 d. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 330, lap. 1–2.

1929 m. pradžioje Lietuvos žiniasklaidoje pasirodė Universitetą puolančių ir šmeižiančių straipsnių, kurie rado atgarsį net užsienyje. Neteisingus gandus lenkiškoji spauda Vilniuje ir Lenkijoje panaudojo antilietuviškai propagandai⁵⁶. Daugiausia kliuvo Matematikos-gamtos fakultetui. 1929 m. vasario 14 d. „Lietuvos aide“ pasirodė feljetonas, kuriame buvo šaipomasi iš universitetinio išsilavinimo, klausama, kur reikės dėti tiek daktarų, aiškinama, kad iš mokslo nieko gero, o studentai ne studijuoja, bet girtuokliauja: „Cheminiai pratimai atliekami viešose laboratorijose, kur yra pardavinėjamos silkės, alus ir degtinė. Aną dieną man pačiam teko būti eksperimento netikėtu liudininku. Laboratorijos atskiram kambary ant stalo stovi padėti visi reikalingi elementai: grafinėlis Volfo gamybos pusė tuzino štukų ir tolimosios Škotijos žvejų laimikis – dvi silkutės. Apsėdę stalą jauni „chemikai“, kurių tarpe kaip vėliau paaiškėjo, per klaidą buvo įsiterpę ir kitų mokslų atstovai, sprendžia labai rimtą problemą, būtent elementų maišymo tvarką“⁵⁷.

Vasario 21 d. „Lietuvos aide“ pasirodė dar vienas to paties autoriaus feljetonas, kuriame vėl pašiepti chemikai studentai, neva jiems labiau rūpi išgerti, negu mokytis, o „<...> svarbiausias studento uždavinys pasauly yra būti bandymų objektu politikams, policijai ir feljetonistams“⁵⁸. Vasario 22 d. oficioze išspausdintas straipsnis apie nevykusias Universiteto studentų tradicijas⁵⁹, o vasario 23 d. – gydytojo Girvydo straipsnis, kuriame Universitetas kaltinamas dėl karo ligoninės parko naikinimo, nes šioje teritorijoje ruošėsi statyti akių kliniką⁶⁰. Akivaizdu, kad šie straipsniai buvo tautininkų valdžios užsakyti, siekiant parodyti visuomenei, kad Universitete yra daug negerovių, todėl būtina jį reformuoti. Universiteto senatas sureagavo į juos ir siekė, kad šmeižtas būtų paneigtas.

Vėliau Vyriausybė atsisakė pirmojo projekto, nes jam nepritarė Pre-

⁵⁶ *Vytauto Didžiojo universitetas 1922–1932. Antrųjų 5-rių metų apyskaita*. P. 148

⁵⁷ Vabalkšnis, A. Akademinis išsilavinimas (feljetonas). *Lietuvos aidas*. 1929, vasario 14, p. 2–3.

⁵⁸ Vabalkšnis, A. Gera būti studentu... (feljetonas). *Lietuvos aidas*. 1929, vasario 21, p. 2–3.

⁵⁹ Marius, K. Studentai ir tradicijos. *Lietuvos aidas*. 1929, vasario 22, p. 2.

⁶⁰ Dr. Girvydas. Dar viena nesąmonė. *Lietuvos aidas*. 1929, vasario 23, p. 4.

zidentas A. Smetona – jis ragino Vyriausybę ieškoti kompromisų su Universiteto vadovybe ir „išlyginti“ nuomonių skirtumus⁶¹. 1929 m. rugpjūčio 27 d. Ministrų kabinetas skubiai priėmė naujai parengtą Universiteto statuto projektą ir pateikė jį A. Smetonai tvirtinti. Tačiau rektoratui apsilankius pas Prezidentą, Universitetui buvo duotas vienas mėnuo susipažinti su naujuoju statuto projektu⁶². Rektorius prof. P. Jodelė, pasitelkdamas Senatą ir Tarybą, įstengė pasipriešinti Vyriausybės bandymams vienašališkai reformuoti Universitetą.

1929 m. rugsėjo mėnesį buvo pasikeitimų Vyriausybėje ir Universiteto vadovybėje: iš Ministro Pirmininko posto buvo atstatydyntas didžiausias Universiteto reformų šalininkas prof. A. Voldemaras, o rektorių P. Jodelę pakeitė prof. V. Čepinskis, tačiau naujoji J. Tūbelio Vyriausybė neatsisakė minties reformuoti Universitetą.

Rektorius V. Čepinskis, priešingai nei prof. P. Jodelė, nešaukė Tarybos posėdžio naujam statuto projektui svarstyti, o tik aptarė jį su Senato nariais. Senatas projektą apsvarstė savo sudarytoje komisijoje ir pateikė korektūrą. 1930 m. gegužės 25 d. posėdyje V. Čepinskis Universiteto tarybai pristatė statuto pakeitimus. Jis paaikšino, kad Senatas pateikė Ministrų kabinetui pastabas dėl statuto projekto, tačiau į jas nebuvo atsižvelgta. Prof. Stasys Šalkauskis pateikė rezoliuciją, kurioje rašoma:

„1) naujas Vyriausybės projektas nelaiduoja akademinės Universiteto autonomijos ir Vyriausybei nepriėmus Senato pataisų, sudaro Lietuvos mokslui ir kultūrai nieko gero nežadančią perspektyvą.

2) todėl pareikšti, kad Taryba už tai neima ant savęs atsakomybės prieš Lietuvos visuomenę ir jos kultūrinę istoriją ir kad jau viena šita aplinkybė verčia elgtis su Universiteto reforma labai atsakingai ir vengti todėl nepateisinamo skubotumo ir nepakankamai paruoštų žygių“⁶³.

Rezoliucijai pritarė 71 Universiteto tarybos narys.

⁶¹ *Vytauto Didžiojo universitetas 1922–1932. Antrųjų 5-rių metų apyskaita*. P. 139.

⁶² Mančinskas, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 78.

⁶³ 1930 m. gegužės 25 d. Universiteto tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 47, p. 119–120.

Ministrų kabinetas neatsižvelgė į Tarybos ir Senato pastabas, memorandumus bei rezoliucijas ir 1930 m. birželio 7 d. patvirtino naująjį Universiteto statutą, kurį sudarė 15 skyrių: bendrieji nuostatai, fakultetai, mokslo personalas, fakultetų tarybos, Taryba, Senatas, Ūkio taryba, rektorius, Universiteto klausytojai, mokslo ir mokymo reikalai, mokslo laipsnis, mokslo įstaigos, Universiteto turtas ir lėšos, pereinamieji nuostatai, įstatymo vykdymas.

Jame ryškus Universiteto autonomijos suvaržymas: sumažintas katedrų skaičius, nustatyta, kad vyresnįjį Universiteto personalą tvirtina Respublikos Prezidentas, privatdocentus – švietimo ministras, o rektoriui palikta teisė tvirtinti jaunesnįjį mokslo ir pagalbinį personalą⁶⁴. Taip pat sumažintas Universiteto tarybos ir fakultetų tarybų narių skaičius – naujajame statute jose numatytos vietos tik profesoriams, o docentai galėjo dalyvauti tik kaip patariamasis balsas. Universiteto valdymo organai turėjo būti renkami ne vieneriems, o trejiems metams; taip pat susiaurintos Tarybos, bet išplėstos Senato funkcijos. Senatas, o ne Taryba (kaip anksčiau), gavo teisę svarstyti ir priimti Universiteto biudžetą, Tarybai palikta galimybė rinkti garbės profesorius ir garbės narius, nustatyti Universiteto vidaus taisykles. Tarybos protokolų nuorašai turėjo būti siunčiami švietimo ministrui. Naujasis statutus taip pat suvaržė fakultetų autonomiją – fakultetai neteko teisės steigti naujas katedras ir skyrius.

Evangelikų teologijos fakultetas buvo išsaugotas, tačiau nepavyko išsaugoti Matematikos-gamtos fakulteto Agronomijos ir Medicinos fakulteto Veterinarijos skyrių. Taip pat buvo sumažintas katedrų skaičius, kai kurias jų sujungiant. Naujasis statutus paliko Humanitarinių mokslų fakultetui 12 (buvo 18) katedrų, Teisių – 13 (vietoj 15), Matematikos-gamtos – 12 (buvo 22, bet iš šio skaičiaus jau buvo atskirtas Agronomijos skyrius su 8 katedromis), Medicinos – 17 (buvo 28, bet tas skaičius jau buvo sumažėjęs 6 katedromis, 1928 m. uždarius Veterinarijos skyrių), Technikos – 11 (vietoj 17), tik Evangelikų teologijos fakultete niekas nebuvo pakeista. Teologijos-filosofijos fakulteto struktūra dėl konkordato su

⁶⁴Vytauto Didžiojo universiteto statutus § 20. *Vyriausybės žinios*. 1930, birželio 7, p. 3.

Vatikanu kol kas nebuvo liečiama, tačiau statute pažadėta ir jį pertvarkyti.

1931 m. rugpjūčio 4 d. atskiru įstatymu buvo priimtas „Vytauto Didžiojo universiteto statuto pakeitimas“, kuriame vietoj buvusių 22 katedrų Teologijos-filosofijos fakultetui leista turėti 17. Fakultetui palikti du skyriai – Teologijos ir Filosofijos, o Humanitarinis skyrius panaikintas, paliekant Visuotinės istorijos ir Visuotinės literatūros istorijos katedras⁶⁵.

Pradėjus veikti naujam statutui, visi fakultetai per Senatą turėjo pristatyti Vyriausybei visų savo vyresniojo mokslo personalo narių sąrašus. Prezidentas juos, išskyrus vieną kitą asmenį, paskyrė toms pačioms katedroms ir tais pačiais akademiais titulai, kuriuos jie iki tol turėjo.

Ministrų kabinetas taip pat nustatė 100 litų už semestrą mokesį, tačiau Universiteto statutas leido Senatui atleisti nuo mokesčio už mokslą 20 procentų studentų⁶⁶. Moksle pasižymėjusiems neturtingiems studentams mokėti nereikėdavo. Be to, Švietimo ministerija neturtingiesiems skirdavo stipendijas. 1930 m. ministerija Universitetui skyrė 115 stipendijų po 150 litų. Stipendijas skirdavo ir kitos ministerijos, pavyzdžiui, 1930 m. Vidaus reikalų ministerija skyrė po 5 stipendijas Medicinos ir Technikos fakulteto studentams⁶⁷. Universiteto pajamos, kurias sudarė mokesčiai už mokslą, klinikų gaunamos lėšos ir kt., patekdavo į valstybės išdą, o Vyriausybė Universitetui skirdavo lėšas pagal pateiktą sąmatą.

1937 m. Vyriausybė vėl nutarė pakeisti Universiteto statutą. Rugsėjo mėnesį Seimui svarstyti įteiktame Švietimo ministerijos projekte nebebuvo Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos skyriaus ir buvo numatyta iš šio fakulteto atimti teisę studentams išduoti istorijos ir literatūros dalykų baigimo diplomus. Jame smarkiai apribota Universiteto autonomija, o švietimo ministras gavo teisę spręsti nemažą dalį jo reikalų. Švietimo ministras, buvęs Universiteto lektorius ir Dotnuvos žemės ūkio akademijos rektorius Juozas Tonkūnas, Seimui paaiškino šių pakeitimų svarbą: vieni jų siūlomi siekiant sklandesnio Universiteto organų darbo, kiti – didesnio

⁶⁵ *Vytauto Didžiojo universitetas 1922–1932. Antrųjų 5-rių metų apyskaita*. P. 15.

⁶⁶ *Alma mater. Mūsų universitetas ir jo studentija*. P. 34.

⁶⁷ *Vytauto Didžiojo universitetas 1930–1931 mokslo metais*. P. 106.

aiškumo tais klausimais, kuriais veikiančiame statute stigo aiškumo, trečia pakeitimų grupė apėmė studentų reikalus, įvesdama 2 naujas institucijas – Studentų atstovybę ir Ligonių kasą⁶⁸.

Pagal šį statutą švietimo ministras turėjo teisę spręsti svarbiausius Universiteto klausimus. Pavyzdžiui, 13-asis straipsnis nustatė, kad švietimo ministras prižiūri Universiteto darbą ir jo nutarimų teisėtumą, 15-asis straipsnis jam leido Prezidentui pristatyti savo parinktas rektoriaus ir prorektoriaus kandidatūras (jei netinka Universiteto tarybos parinkti kandidatai). Be to, dar labiau susiaurinama Universiteto tarybos kompetencija ir dalis jos pareigų perduota Senatui. Taryba tegalėjo rinkti Universiteto sekretorių ir teikti garbės profesorių titulus. Tarybos ir Senato posėdžių protokolai ne vėliau kaip per 10 dienų turėjo būti pristatomi ministrui⁶⁹. Pagal šį projektą net ir jaunesnįjį mokslo personalą galėjo tvirtinti švietimo ministras, kaip paaikšino J. Tonkūnas, „kad vyriausybė galėtų kontroliuoti to personalo parinkimą“⁷⁰.

Tautininkai siekė sumažinti krikščionių demokratų įtaką šalyje. Nuo 1930 m. mokyklose buvo uždarytos moksleivių ateitininkų organizacijos, 1936 m. buvo nutraukta visų partijų, išskyrus Lietuvos tautininkų sąjungą, veikla, tačiau šios priemonės nepadėjo pakirsti jų įtakos. Dėl šios priežasties projekte bandyta „apkarpyti“ Teologijos-filosofijos fakultetą, panaikinant Filosofijos skyrių. Bet tai švietimo ministrui nepavyko – buvo priimta pataisa dėl Filosofijos skyriaus reikalingumo. Nors 1937 m. vasarą į Prezidentą kreipėsi Teologijos-filosofijos fakulteto dekanas prof. Pranas Kuraitis ir Kauno arkivyskupas ir metropolitas Jonas Skvireckas, tik Vatikano atstovo memorandumas, 1937 m. spalio 6 d. įteiktas Lietuvos atstovybei, privertė Vyriausybę nusileisti. Jame buvo išakmiai pabrėžta, kad Teologijos-filosofijos fakulteto padėtį gina konkordatas, todėl Lietuvos Vyriausybė negali jos keisti be susitarimo su Vatikanu⁷¹. Seimas pripažino Filoso-

⁶⁸ 1937 m. rugsėjo 30 d., 48 posėdis. *IV Seimo stenogramos*. Kaunas, 1937, p. 40.

⁶⁹ Vytauto Didžiojo universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*. 1937, lapkričio 17, d. 1, p. 364.

⁷⁰ 1937 m. rugsėjo 30 d., 48 posėdis. *IV Seimo stenogramos*. Kaunas, 1937, p. 37.

⁷¹ Mančinskas, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996, p. 91.

jos skyriaus reikalingumą, jį paliko toliau veikti ir pridėjo dar vieną etatą.

Universiteto statute buvo ir naujų straipsnių, pavyzdžiui, 73–76 straipsniai, skirti Studentų atstovybės klausimams (ankstesniuose statuteuose to nebuvo), tačiau ir juose akivaizdūs Studentų atstovybės veiklos suvaržymai. 73-iajame straipsnyje rašoma, kad Studentų atstovybė sudaroma ir tvarkoma pagal Senato parengtą statutą, o jį tvirtina švietimo ministras⁷². 77–78 straipsniai skirti studentų organizacijų reikalams. Anksčiau studentų organizacijos veikė pagal Draugijų įstatymą. Universitete laisvai veikė įvairių ideologinių krypčių studentų organizacijos, kurių viena iš didžiausių ir įtakingiausių buvo Studentų ateitininkų sąjunga, nepasižymėjusi lojalumu tautininkų Vyriausybei. Statutas sugriežtino organizacijų steigimo ir jų veikimo tvarką.

Ministras J. Tonkūnas pripažino, kad studentų organizacijos reikalingos, tačiau kritikavo Universiteto studentų organizacijų gausą ir jų narių elgesį: „<...> nebergerai, kad organizacijų prisisteigia pernelyg daug, dabar yra net 22, kad jos kepurijų spalvomis labai išmargino mūsų studentiją, kad tos studentijos galvų margumas nebemaloniamai rėžia akį, kad dalies organizacijų veikimas nieku naudingu nepasireiškia, kad pagaliau, organizacijų veikime kartais pasireiškia ir nederančios mūsų garbingai aukštojo mokslo įstaigai netvarkos“⁷³.

Statutas nustatė, kad organizacija gali būti steigiama rektoriaus leidimu. Ji privalėjo turėti ne mažiau kaip 25 narius, – turinčias mažiau atstovų numatyta uždaryti. Organizacijai taip pat buvo būtina turėti globėją iš vyresniojo personalo, kurį skirdavo Senatas⁷⁴. 1938 m. kovo 24 d. VDU senatas patvirtino naujas VDU studentų organizacijų taisykles, kuriose pagal naująjį statutą buvo sugriežtinta organizacijų veikimo tvarka⁷⁵. Pagal šias taisykles visos organizacijos kiekvieno semestro pradžioje turėjo perduoti rektoriui savo narių sąrašus, o metams pasibaigus privalėjo pateikti veiklos ataskaitas.

⁷² Vytauto Didžiojo universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*. 1937, lapkričio 17, d. 1, p. 367.

⁷³ 1937 m. rugsėjo 30, 48 posėdis. *IV Seimo stenogramos*. Kaunas, 1937, p. 39.

⁷⁴ Vytauto Didžiojo universiteto statutas. *Vyriausybės žinios*. 1937, lapkričio 17, d. 1, p. 368.

⁷⁵ Kaip bus tvarkomos V. D. U. studentų organizacijos. *Lietuvos žinios*. 1938, kovo 26, p. 9.

Universiteto statutas buvo priimtas 1937 m. lapkričio 7 d. Jį sudarė 6 dalys: bendrieji nuostatai; Universiteto administracija: rektorius, prorektorius, sekretorius, Taryba, Senatas, Ūkio taryba, fakulteto dekanas ir sekretorius, fakulteto taryba; mokslo personalas ir tarnautojai; Universiteto klausytojai: Studentų atstovybė, studentų organizacijos, Studentų ligonių kasa; mokymo ir mokslo dalykai: diplomai, mokslo laipsniai, mokslo įstaigos; pereinamieji nuostatai.

104-ajame straipsnyje buvo nustatyta, kad asmenys, baigę Teisės fakultetą, gauna teisininko vardą, o baigę Technikos fakultetą – inžinieriaus vardą (ankstesniuose statutuose prie šių vardų buvo pridedamas žodis „diplomuotas“). Į šį pakeitimą sureagavo Studentų technikų draugija, virija „Plienai“, studentų technikų ateitininkų korporacija „Grandis“ ir Lietuvos studentų tautininkų korporacijos „Neo-Lithuania“ Technikų kolegija, – jos 1937 m. gruodžio 12 d. memorandumė švietimo ministrui rašė, kad Technikos fakultetą jau baigė 200 diplomuotų inžinierių, o vėliau baigusieji gaus tik inžinieriaus vardą ir bus nuskriausti, gali kilti problemų ir aiškinantis užsienyje⁷⁶. Senato posėdyje 1938 m. balandžio 7 d. buvo nutarta palikti diplomuoto inžinieriaus ir diplomuoto teisininko laipsnius diplome ir apie tai pranešti švietimo ministrui⁷⁷.

Švietimo ministras netrukus pasinaudojo savo galiomis. 1937 m. gruodžio 13 d. Universiteto rektorius gavo Švietimo ministerijos generalinio inspektoriaus Kazio Masiliūno raštą, kuriame pranešama, kad švietimo ministras nepatvirtino prof. V. Krėvės-Mickevičiaus Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu ir prašoma, kad fakulteto taryba iki gruodžio 22 d. išrinktų naują kandidatą⁷⁸. Fakulteto taryba gruodžio 17 d. išrinko naują kandidatą į dekanus – M. Biržišką⁷⁹.

⁷⁶ Studentų technikų draugijos, virijos „Plienai“, Studentų technikų ateitininkų korporacijos „Grandis“, LST korporacijos „Neo-Lithuania“ Technikų kolegijos memorandumas švietimo ministrui, 1937 m. gruodžio 7 d. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 1025, lap. 42–43.

⁷⁷ VDU senato posėdžio protokolas, 1938 m. balandžio 7 d. *LCVA*. F. 631, ap. 12, b. 1025, lap. 44–45.

⁷⁸ Švietimo ministerijos generalinio sekretoriaus K. Masiliūno raštas Universiteto rektoriui, 1937 m. gruodžio 13 d. *LCVA*. F. 631, ap. 3, b. 74, lap. 21.

⁷⁹ Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas raštas rektoriui, 1937 m. gruodžio 27 d. *LCVA*. F. 631, ap. 3, b. 74, lap. 20.

Nepaisant Vyriausybės pastangų apriboti Universiteto autonomiją, vis dėlto ji išliko. 1936 m. buvo pakeistas Draugijų įstatymas, kuris faktiškai uždraudė politines partijas ir organizacijas (išskyrus Lietuvių tautininkų sąjungą), tačiau Universitete aktyviai veikė įvairios ideologinės studentų organizacijos. Universiteto autonomija pasireiškė ir tuo, kad policija neturėjo teisės įžengti į Universiteto rūmus, todėl studentai neretai juose rasdavo prieglobstį nuo policijos.

Išvados

1. 1922 m. kovo 24 d. Steigiamojo Seimo priimtas Lietuvos universiteto statutas buvo demokratiškiausias, nes suteikė autonomiją ne tik Universitetui, bet ir jo fakultetams.
2. Kairioji Universiteto profesūra buvo nepatenkinta pernelyg plačia fakultetų, o ypač Teologijos-filosofijos fakulteto autonomija, todėl rinkimus į III Seimą laimėjus kairiosioms partijoms, pradėjo reikalauti Universiteto reformos.
3. Daugumą III Seime turėjusios kairiosios partijos norėjo susilpninti krikščionių demokratų įtaką, todėl siekė apriboti Teologijos-filosofijos fakulteto autonomiją, tačiau tai įgyvendinti sutrukdė 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas.
4. Tautininkų sąjungos lyderiai taip pat stengėsi susilpninti krikščionių demokratų įtaką Lietuvoje, todėl po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo atėję į valdžią ėmėsi reformų Universitete, siekdami apriboti autonomiją ir taip nukenksminti politinius oponentus.
5. 1930 m. ir 1937 m. priimtuose Universiteto statutuose buvo deklaruojama, kad Universitetas turi autonomiją, tačiau jo administracija visiškai priklausė nuo Prezidento ir švietimo ministro malonės, o Senato ir Tarybos nutarimų teisėtumą taip pat kontroliavo švietimo ministras.
6. Autoritarizmo sąlygomis Universiteto autonomija pasireiškė tuo, kad čia galėjo veikti ideologinės studentų organizacijos, o policija neturėjo teisės įžengti į Universiteto rūmus.

UNIVERSITY AUTONOMY IN LITHUANIA IN 1922–1940

AUDRONĖ VEILENTIENĖ

Summary

Keywords: University; statute; autonomy; Seimas (parliament); Government.

This article analyses the circumstances of the establishment of the University of Lithuania (subsequently – Vytautas Magnus University), considerations of its statute at the Constituent Assembly of Lithuania, the constraints on University’s autonomy during the authoritarian regime and attempts of the Senate and the Council to preserve the academic freedom of the University. On February 16, 1922 in Kaunas, the temporary capital of Lithuania, under the basis of Higher Courses the University of Lithuania was established; its status, however, was adopted on March 24, 1922 due to the ideological disagreements within the Constituent Assembly. The status of the university granted a broad autonomy both to the

University and its faculties. Democratic manifestation within the University displeased the authoritarian regime that emerged after the revolution on December 17, 1926. Therefore, the statute of the University was amended several times, increasingly limiting the autonomy of the University. The autonomy of the University was destroyed in order to silence political opponents and to promote obedience to the authoritarian regime. The University was at its broadest autonomy during the parliamentary times, while the authoritarian regime was noted for the constraints on University’s autonomy in order to completely abolish the academic freedom.

Iteikta 2011 m. spalio 3 d.